

Verdronken dorpen

in Zeeland 2

verwerkt. Vervolgens vond die maand in Middelburg een symposium plaats onder de titel 'Sint-Elisabethsvloed uit 1404. Natuurrampp of menselijk falen?' In Rilland organiseerde de AWN-afdeling Zeeland een tentoonstelling met als titel 'Oud-Rilland, verzwolgen, verdwenen, gezocht en teruggevonden'. Theater Kwark speelde hierbij een gelegenheidstheatervoorstelling.

• Jaar met herdenkingen Van Sint-Elisabethsvloed tot Sint-Felixvloed

In 2002 startte de SCEZ het project 'Verdronken dorpen in Zeeland'. De aanleiding hiertoe was de opdracht van het provinciaal bestuur een gelijknamig monument op te richten. Met het project wordt aandacht gevestigd op de minstens 117 verdronken dorpen (inclusief één verdronken stad: Reimerswaal) op het grondgebied van de provincie Zeeland. Het gaat om kerkdorpen die ruwweg zijn ontstaan in de periode 900 tot 1500. Ze zijn weggevaagd door het water, veelal als gevolg van een stormvloed, soms ook door langer lopende processen. Sporen in het landschap, bodemvondsten en archiefmateriaal herinneren ons tot op de dag van vandaag aan het leven van mensen op inmiddels verdwenen plekken. In december 2002 werd bij de nieuwsbrief *Zeeuws Erfgoed* een eerste special over de verdronken dorpen uitgegeven.

Ook afgelopen jaar organiseerde de SCEZ een aantal activiteiten om de belangstelling voor de geschiedenis van de verdronken dorpen in Zeeland aan te wakkeren. Allereerst werd, in november 2004, het boek *Sluimerend in Slik* gepresenteerd, waarin alle laatste onderzoek naar de verdronken dorpen in Zuidwest-Nederland is

Permanente tentoonstelling
'Blinken of Verzinken' in Goes.

Driedimensionale
overzichtskaart op
de expositie in Axel,
ontworpen door
A. de Kraker.

Symposium over
de Sint-Elisabethsvloed
uit 1404.

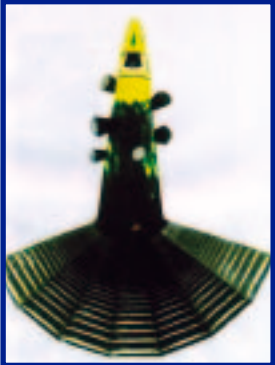
Wisseltentoonstelling
'Verdronken Land van
Zuid-Beveland'.

< Sint-Felixvoer op
5 november 2005,
met een theatervoorstelling
over Sint-Felix quade
saterdach door Theater
Kwark bij Oud-Rilland.

• Monument voor de Verdrongen Dorpen in Zeeland

Voorlopig ontwerp van het monument gezien vanaf land- en zeezijde.

• Monumentlocatie nabij Kats.

Najaar 2004 werd een landelijke oproep gedaan onder beeldende kunstenaars en ontwerpers voor een Monument voor de Verdrongen Dorpen in Zeeland. Een commissie bestaande uit vertegenwoordigers van het Zeeuws Museum, Zeeuws Archief, Zeeuwse Bibliotheek, Centrum Beeldende Kunst Zeeland, Stichting Het Zeeuwse Landschap, Bureau voor Toerisme Zeeland en Scoop, onder leiding van de SCEZ, selecteerde uit zo'n honderd inzendingen kunstenaar Lydia Schouten. (Van haar hand zijn ook de kunstuitingen in het Zeeuws Archief over de expeditie van Jacob Roggeveen naar het Zuidland.)

Op een dijk nabij Kats op Noord-Beveland wil Lydia Schouten een transparante toren situeren, gemaakt van helder acrylaat. De toren staat symbool voor de verdrongen kerkdorpen. Aan de binnenzijde van de toren zijn gezeefdrukte foto's aangebracht. Uit een soort marinespeakers klinkt op gezette tijden een geluidscompositie van opkomende wind- en zeegeluiden, kerkklokken, afgewisseld met roepende stemmen.

Op de traptreden aan de voet van de toren zijn de namen van de verdrongen dorpen te lezen.

Het monument geeft aan dat water al vanaf de tijd dat er menselijke bewoning in dit gebied was, zeer bepalend is geweest. Bewoners voerden strijd tegen het water en faalden vaak in hun inschattingen hieromtrent. De kaart van Zeeland is door de eeuwen heen letterlijk in beweging geweest. Daarbij zijn niet alleen 117 dorpen maar ook vele inwoners in de golven verdrongen.¹ Het monument zal in de loop van 2006 worden opgeleverd. Realisatie van het monument is mede mogelijk dankzij financiële bijdragen van de Provincie Zeeland, gemeente Noord-Beveland, Waterschap Zeeuwse Eilanden en enkele fondsen.

[noot] 1 Zie ook Jan J.B. Kuipers, 'Monument verdrongen dorpen op Noord-Beveland. Transparante toren wordt ervaringsmonument', *Archeologie Magazine* 2005 nr. 5, 6-9. (Het artikel behelst een interview met Leo Adriaanse.)

VERDRONGEN DORPEN VAN NOORD-BEVELAND

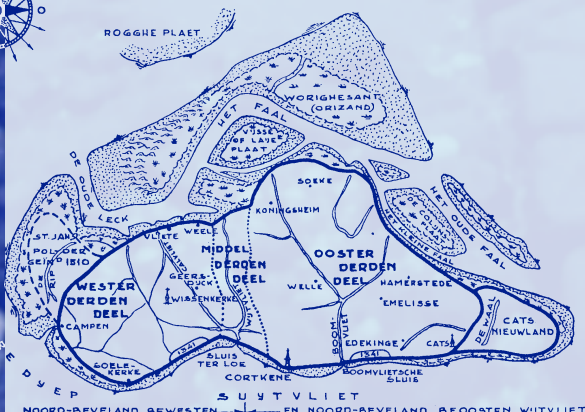
• Sporen van een verdrongen eiland

Niet voor niets bevindt de locatie van het monument voor de verdrongen dorpen zich op Noord-Beveland. Het eiland ligt vrij centraal in de provincie Zeeland én is na de Sint-Felixvloed van 5 november 1530 lange tijd geheel 'drijvende' geweest: pas in 1598 kwam met de Oud-Noord-Bevelandpolder de eerste herdijking tot stand. Het herdijkingsproces van het hele eiland nam een paar eeuwen in beslag. Vóór de ramp van 1530 was het eiland bekend als de 'lusthof van Zeeland', een type eretitel dat Walcheren als 'tuin van Zeeland' droeg vóór de inundatie van dat eiland in 1944. In het geval van Noord-Beveland refereerde men er niet mee aan een schoonheidsideaal, maar aan de vruchtbaarheid van de bodem.

Kaartje met de overstroomde gebieden door de Sint-Felixvloed van 1530; te zien is, dat zoals zo vaak de zuidwestelijke delta het zwaarst werd getroffen (bron: M.K.E. Gottschalk, 'Stormvloed en rivieroverstromingen in Nederland', 1971-1977).

Noord-Beveland vóór 1530. Dit reconstructiekaartje van M.H. Wilderom (1961) berustte op zijn beurt op oudere (reconstructie) kaarten van Van Deventer en Sgrooten (zestiende eeuw), Hollestelle, Beekman en de bodemkaart van het eiland uit 1956 (negentiende/twintigste eeuw).

Traditie van onderzoek

Soecke [overzichtskaart nr. 18]

Noord-Beveland kent een vrij lange traditie van onderzoek naar sporen en restanten van verdrinken dorpen en structuren op het eiland. Zo liet de Middelburgse geneesheer J.C. de Man (1818-1909) onderzoek verrichten in de Wanteskuip ten westen van Colijnsplaat, toen hier in 1866 tal van geraamten waren aangetroffen. Er werden overblijfselen van een gebouw ontdekt, welke fundamenteën in 1924 opnieuw tevoorschijn kwamen. Wellicht betrof het een kapel, resten van een kasteeltje van de heren van Emelisse of van het verdrinken dorp Soecke. Ook in 1938 en 1949 werden weer schedels verzameld.

De archeologische resten ter plaatse bevinden zich sinds het jaar 2000 onder een drijvend, kunstmatig vogeleilandje dat dezelfde naam Soecke kreeg.

Schedels uit de Wanteskuip

P. J. van der Feen, conservator van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, herinnerde in het *Jaarverslag 1937/38* aan de in 1866 aangetroffen schedels in de Wanteskuip. "Met vreugde", vervolgde hij, "heb ik 22 Febr. II. de gelegenheid aangegrepen op dezelfde begraafplaats een onderzoek in te stellen met de krachtadige hulp en voorlichting van onzen Thesaurier, van ons medelid L.G. Gelderman, arts te Kortgene en van den heer Krijn de Vos aldaar. Een tiental schedels van Wanteskuipen zijn wederom voor ons museum geborgen. Gemeten zijn ze nog niet, daar het praepareren bijzondere zorg vereischt. Op enkele schedels nl. vond ik nog rijkelijk donker haar, een kleur die juist bij het Alpine ras past." De laatste zin verwijst naar een wetenschappelijke discussie die Zeeland lang in haar greep hield, en die migratiegolven van vroegere inwoners in verband trachtte te brengen met een langschedelig (Noords) en breed-schedelig (Alpien) mensentype of ras.

Emelisse [overzichtskaart nr. 27]

Emelisse, gelegen in de Oud-Noord-Bevelandpolder, kwam eveneens in 1938 archeologisch in het nieuws. Van deze, in 1216 als parochie vermelde plaats zijn al vondsten bekend uit de vroege middeleeuwen (vóór het jaar 1000). Na de verdwijning in 1530/32 en de herdijking herinnerde de naam Emelisse-weie aan dit verdrinken dorp. De 'weie' werd in 1938 in het kader van de werkverschaffing geëgaliseerd, een project dat wegens de voortgeschreden normen van archeologische monumentenzorg nu ondenkbaar zou zijn. Emelisse was een aanzienlijk dorp, met een cisterciënzer nonnenklooster binnen de parochiegrenzen en een gasthuis. De werkzaamheden van 1938 brachten onder meer vier bakstenen sarcofagen met skeletresten aan het licht. Eén daarvan kon door de Kortgeense arts L.G. Gelderman en dr. L.A.J. Burgersdijk, conservator van het Zeeuwsch Genootschap, worden onderzocht. Deze sarcofaag was 2,70 meter lang. Het lijk was er waarschijnlijk bekist in gedeponeerd; op de vloer werden stukjes halfvergaan hout, ijzeren spijkers, scharnier-

fragmenten en schilfers lei aangetroffen. Nadien klaagde Gelderman per brief zijn nood aan dr. Burgersdijk: "Het slotbedrijf is, dat de moppen, die de laatste dagen in groot aantal te voorschijn zijn gekomen, bij vrachtauto's vol verkocht worden aan liefhebbers van stapelmuurtjes."

Ontbloting van een uit moppen opgebouwde sarcofaag met tongewelf op de Emelisse-weie in 1938.

'Lopende zaken'

In het kader van het *Project Waardering Terreinen van Archeologische betekenis voor de Archeologische Monumentenkaart (AMK) Zeeland* zijn op Noord-Beveland anno 2005 vier verdrinken dorpen nader onderzocht. Het betreft Oud-Hamerstede vóór de oever van Kats, Oud-Wissenkerke in de Geersdijkpolder, Vliete ('De Keihoogte') in de Vlietepolder ten noorden van Wissenkerke en Soelekerke in de Soelekerkepolder.

Oud-Hamerstede [overzichtskaart nr. 29]

Het onderzoek naar het buitendijks, ten noorden van het haventje van Kats gelegen Oud-Hamerstede is verricht in juni 2004. Hier bevinden zich in de Oosterschelde zowel een nederzetting uit de Late IJzertijd/Romeinse tijd als een in 1304 verdrinken dorp met de naam Oud-Hamerstede of Oud-Hamerstee. Beide nederzettingen staan op de Archeologische Monumentenkaart van Zeeland. De IJzertijd/Romeinse nederzetting ligt momenteel zelf als het ware verdrinken in de Oosterschelde. De voltooiing van de stormvloedkering in de jaren tachtig van de vorige eeuw heeft als gevolg dat door de verminderde

*"Eenen grooten hooghen vloedt isser ghestreckt
Over geheel Zeelandt, deur 't groot mishaghen,
Sach men menich mensche weenen, kermen,
en deerlijk klagen."*

Aldus Jan Jansse Reigersberg in 1551 naar aanleiding van de Sint-Felixvloed in 1530. Hij was een apotheker en kroniekschrijver afkomstig van Noord-Beveland. Wat zo'n overstroming betekende heeft Reigersberg aan den lijve ondervonden, want na de vloed van 1530/32 moest hij zijn aan de elementen overgegeven eiland ontvluchten en in het Walcherse Veere een nieuw bestaan opbouwen.

De schaarse funderingen die van het verdronken dorp Oud-Hamerstede resteren in de slikken van Kats. De bakstenen zijn aan erosie onderhevig door de 'baksteenetende' Japanse oester, die momenteel schade aanricht in de Oosterschelde.

Piet Zuidweg in augustus 1975, poserend in zijn huisje onderaan de dijk bij Kats (coll. A. Bruijns).

Zuidweg was een kleurrijke figuur die zich jarenlang verdiepte in de archeologie en geschiedenis van Noord-Beveland. Zijn belangstelling werd gewekt bij het egaliseren van de Emelisse-weie in 1938. Enkele decennia na Zuidwegs dood doen nog altijd anekdoten de ronde over deze gedreven, wat zonderlinge man.

getijdenwerking bepaalde stukken van het slik niet meer droog vallen, waaronder deze resten. Het middeleeuwse verdronken dorp Oud-Hamerstede wordt echter meer naar de huidige dijk toe gesitueerd. In de vorige eeuw hebben de heren P.C. Zuidweg (Kats) en A. Bruijns (Goes) dit strandje jarenlang afgelopen en vele middeleeuwse voorwerpen verzameld uit dit verdronken dorp. Maar ook zijn er funderingen aangetroffen. De meeste vondsten zijn beschreven en getekend, en maken deel uit van de collectie P.C. Zuidweg, die lange tijd in het museum te Goes was tentoongesteld. In 2004 werd echter nog maar sporadisch middeleeuws aardewerk aangetroffen; van de funderingen bleek bijna niks meer over, aangezien daarvan slechts de onderste laag aanwezig was. Mogelijk zijn in de vorige eeuw de meeste vondsten al verzameld. Ten noordwesten van de funderingen zijn moerneringsputten aangetroffen en een vorm van percelering. Deze sporen liggen echter precies op de huidige laagwaterlijn. Sinds de Japanse oester zijn intrek in de Oosterschelde heeft genomen gaan de archeologische vindplaatsen die buitendijks in de Oosterschelde liggen sterk achteruit. Dit diertje zet zich graag vast op (oude) bakstenen en eet deze als het ware op. Door zijn enorme aantal vormt de Japanse oester een grote bedreiging voor de funderingsresten die nu nog in de Oosterschelde te vinden zijn. De funderingen van Oud-Hamerstede zijn met het Global Positioning System (GPS) ingemeten en als vondstmelding opgenomen in de landelijke database ARCHIS (Archeologisch Informatie Systeem) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek te Amersfoort. Het terrein verdwijnt van de AMK Zeeland.

Oud-Wissenkerke [overzichtskaart nr. 23]

Het verdronken dorp Wissenkerke aan de Campvlietweg ten westen van Geersdijk is onderzocht in mei 2005. Het eerste Oud-Wissenkerke verdronk in 1352, waarna het dorp naar deze plek werd verplaatst. De kerktoeren van dit tweede verdronken dorp Oud-Wissenkerke is het langst overeind gebleven, maar na 1755 afgebroken. In 1774 zette men op de plaats waar de imposante kerktoeren stond een gedenksteen (zie afbeeldingen). Hierop stond de tekst: "Hier is het middelpunt van Oud-Wissenkerke", met de jaartallen van de overstromingen. Uit boringen blijkt dat rondom deze gedenksteen inderdaad fundamente van deze kerktoeren in de ondergrond aanwezig zijn. De boerderij waar deze toeren in de ondergrond zit heet dan ook met recht de "Torenhoeve". Bij de oppervlaktekartering zijn ter plaatse aardewerk en bakstenen uit de late middeleeuwen aangetroffen. Het booronderzoek bracht een dikke cultuurlaag met fundamente aan het licht. Een deel van het terrein ziet er uit als een verwilderd natuurgebied met vele hoogtes en laagten. In het verleden is hier inderdaad opgehoogd en afgegraven. Echter, onder een aantal van deze ophopingen zijn fundamente van het verdronken dorp Wissenkerke in de ondergrond terug te vinden.

Op een deel van de fundering van de kerktoeren staat nu een modern huis. De huidige bewoner vertelde dat in de uitbraaksleuf inderdaad bakstenen werden aangetroffen. Het oostelijk deel van het terrein is meer verstoord door bouw- en sloopwerkzaamheden dan het westelijk deel van het archeologisch monument. Het terrein blijft op de AMK Zeeland staan en is als vondstmelding opgenomen in ARCHIS.

Overzichtskaart van de verdronken dorpen in Zeeland. De kaart is te beschouwen als een werkkaart; stand onderzoek september 2005. Bij de verdronken dorpen is tussen haakjes de best bekende momenten van verwoesting of verlaten aangegeven (bron: SCEZ / L.C.J. Goldschmitz-Wielinga / Provincie Zeeland).

- 1 : Bommenee (1682; verlaten in 1684)
- 2 : Claeskynderkerke (1570)
- 3 : Westenschouwen (16de eeuw)
- 4 : Clauskinderen (Claeskerke, Oostkerke) (1511)
- 5 : Coudekerke (1550-1600 buitengedijkt)
- 6 : Zuidkerke (1542 buitengedijkt)
- 7 : Brieskerke (1542 buitengedijkt)
- 8 : Westkerke (voor 1500)
- 9 : Oudekerke (vml. voor 1500)
- 10 : Sint-Jacobskerke (voor 1500)
- 11 : Rengerskerke (1662)
- 12 : Simonskerke (1534)
- 13 : Borrendamme (1642)
- 14 : Philipskerke (1532)
- 15 : Moggershil (1570)
- 16 : Stevenesse (1509)
- 17 : Welle (1530)
- 18 : Soecke (Houcke, Dijkhoeke, 's-Gravenhoeke) (1530)
- 19 : Weele (1530)
- 20 : Campen (1530/1532)
- 21 : Soelekerke (Soetelinkskerke) (1530/1532)
- 22 : Oud-Wissenkerke (voor 1352)
- 23 : Oud-Wissenkerke (1530/1532)
- 24 : Geersdijk (1530/1532)
- 25 : Oud-Kortgene (1530/1532)
- 26 : Nieuw-Hamerstede (Edekinge?) (1530)
- 27 : Emelisse (1530/1532)
- 28 : Oud-Cats (Subburchdijk) (1530)
- 29 : Oud-Hamerstede (1304)
- 30 : Offliet (Ghrutersdijk?) (na 1460)
- 31 : Hongersdijk (1334, 1551)
- 32 : Oostkerke (1334)
- 33 : Westkerke (1377)
- 34 : Oud-Arnemuiden (1440)
- 35 : Welzinge
- 36 : Oud-Westkapelle

- 37 : Tewijk (1530/1532)
- 38 : Sint-Katherijnekerke
- 39 : Oostkerke (1530/1532)
- 40 : Monster (1530/1532)
- 41 : Westkerke (Raaskerke)
- 42 : Wolfertsdorp (1530)
- 43 : Coudorpe
- 44 : Oud-Everinge (twee)
- 45 : Nieuw-Everinge (1530)
- 46 : Stuivezand (begin 16de eeuw)
- 47 : Bakendorp (1530-1532)
- 48 : Vinninghe (kerk begin 16de eeuw afgebroken)
- 49 : Oostende (1520/1532)
- 50 : Kouwerwe (1530/1532)
- 51 : Duvenee (1530/1532)
- 52 : Lodijke (1530/1532)
- 53 : Reimerswaal (1631)
- 54 : Nieuwkerke (1530/1532)
- 55 : Assemansbroek (Broek)
- 56 : Kreke (1530/1532)
- 57 : Steelvliet (Steenenvliet)
- 58 : Hinkelenoord (1552)
- 59 : Agger (1552)
- 60 : Ouderdinge (1530/1532)
- 61 : Everswaard (1530)
- 62 : Schoudee (1530/1532)
- 63 : Mare (1530)
- 64 : Nieuwlande (1530/1532)
- 65 : Oud-Krabbendijke (1530/1532)
- 66 : Tolsende (1530/1532)
- 67 : Nieuwkapelle (17de eeuw)
- 68 : Valkenisse (1682 buitengedijkt)
- 69 : Oud-Rilland (1530)
- 70 : Oud-Bath (1552)
- 71 : Saeftinghe (1175)
- 72 : Stampaert
- 73 : Casuele
- 74 : Weele (Sint-Marie)
- 75 : Namen (1715/1717)
- 76 : Sint-Laureijns (na 1530)
- 77 : Oud-Hontenisse (1530)
- 78 : Aandijke (1584)
- 79 : Saemslach/Genderdi
- 80 : Oud-Othene (Noten)
- 81 : Triniteit (1584/1585)

Vliete [geen kerkdorp; niet op de overzichtskaart]

In september 2005 is archeologisch veldonderzoek verricht naar het verdrinken kapeldorp Vliete aan de Keihoogteweg in Wissenkerke. In de jaren vijftig van de vorige eeuw zouden hier veel oude bakstenen zijn aangetroffen. Vliete is verdrongen in 1530/32. Er heeft mogelijk een Sint-Catharinakapel gestaan; onzeker is het of er ook een kasteel was. Op het terrein dat als monument op de AMK Zeeland staat zijn vrijwel geen aanwijzingen gevonden voor de resten van een verdrongen dorp. Ten zuiden van het AMK-terrein werd echter al bij het vooronderzoek op de hoogtekaart een verhoging geconstateerd. Hier zijn bij oppervlakte-kartering bakstenen, botresten (mogelijk menselijk), middeleeuws aardewerk en grote keien aangetroffen. De boerderij op het terrein heet niet voor niets 'De Keihoogte'. De huidige eigenaar spreekt over een vliedberg die in 1949 afgegraven zou zijn. In het midden van de plek waar de berg lag wemelt het van de schelpen. Of het inderdaad om een afgegraven kasteelberg gaat of om een voormalige stelberg moet nader onderzoek uitwijzen. Dit onderzoek vindt plaats na het ter perse gaan van deze special. In de vorige eeuw ploegde men ter plaatse vaak grote bakstenen omhoog. De laatste jaren niet meer, wat erop zou kunnen wijzen dat de funderingen (mogelijk van de kapel) verdwenen zijn.

De huidige boerderij 'De Keihoogte'.

De Westnol vóór de inlagen Torenepolder/De Keihoogte, een vreemde winkelhaak die in de Oosterschelde steekt.

Het is een dijkrestant van de Ouwleekpolder, verloren gegaan in 1780. Eens omvatte die polder het westelijk deel van het intussen geheel door de Oosterschelde opgeslokte eiland Orizand.

Soelekerke [overzichtskaart nr. 21]

De kerk van Soelekerke wordt al in 1208-1210 vermeld; ook dit dorp verdrong in 1530/32. Het archeologisch onderzoek naar resten van het verdrongen Soelekerke vindt plaats na het ter perse gaan van deze special. De resultaten worden gepubliceerd in een komende aflevering van *Zeeuws Erfgoed*.

> Grenspaal tussen het ambacht Soelekerke en de heerlijkheid van Geersdijk en Wissenkerke (bron: M.P. de Bruin en M.H. Wilderom I, 1961, fig. 22). In 1620 werden de grenzen van de Noord-Bevelandse ambachtsheerlijkheden opnieuw vastgesteld. Hoek- of snijpunten werden eerst aangegeven met "eijken paalen boven met ijzere cruixbanden beslagen", nadien met hardstenen paalen zoals op deze foto te zien. Het verdrongen Soelekerke leefde voort in de ambachtsheerlijkheid Soelekerke en Oud Kampen en in de naam van de in 1818 bedijekte Soelekerkepolder.

Gedenksteen met de tekst "Hier is het middelpunt van Oud-Wissenkerke" en jaartallen van de overstromingen.

De afbeelding dateert uit de jaren vijftig van de vorige eeuw (bron: M.P. de Bruin en M.H. Wilderom I, 1961, fig. 13).

Dezelfde gedenksteen anno 2005. Momenteel staat direct achter deze gedenksteen een modern huis. Het is gebouwd op de fundering van de oude kerkstoren van Oud-Wissenkerke.

- 82 : Beoostenbly
- 83 : Peerboom (1488 mil. inund. en 1493 stormramp)
- 84 : Sint-Janscapelle
- 85 : Moerkerke (eind 15de, begin 16de eeuw)
- 86 : Niekerke (1393, 1488)
- 87 : Steelant (1488)
- 88 : Hughersluis (1492)
- 89 : Hertinghe (1488)
- 90 : Coudekerke (1375/1376)
- 91 : Willemskerke (1488 stormvloed en mil. inund., 1586 inund.)
- 92 : Vreemdijke (Vroondijk) (1488 storm en inund., 1601 storm)
- 93 : Pakinghe (Sint-Laureinskerke) (1214/eind 14de eeuw)
- 94 : Wevelswaele (1375/1376)
- 95 : De Piet (Ter Pieten, Pieta, Pieten) (1375/1376)
- 96 : Boterzande (1375/1376)
- 97 : Hughevliet (1404)
- 98 : Gaternesse (1570)
- 99 : Oud-IJzendijke (1404)
- 100 : Oostmanskerke (1375/1376, 1391)
- 101 : Sint-Nicolaas in Vaerne of Langaardenburg (1375/1376)
- 102 : Oostmanskapelle (1404, 1583/1585)
- 103 : Oud-Schoondijke (1583/1585)
- 104 : Nieuwerkerke (1570 en 1583)
- 105 : Sint-Catharina (Sint-Cathelijne) (1375/1376, 1404, 1477 en 1583)
- 106 : Coxyde of Beniardskerke (1583)
- 107 : Hannekenswerpe (storm en mil. inund., voor 1660)
- 108 : Oud-Nieuwvliet (1530; na midden 16de eeuw?)
- 109 : Oostende (voor 1516)
- 110 : Westende (voor 1516)
- 111 : Reimersdorpe (Remboudsdorpe) (voor 1516)
- 112 : Waterdunen (voor 1516)
- 113 : Avenkerke (voor 1516)
- 114 : Schoneveld (1375/1376)
- 115 : Sint-Lambert-Wulpen (1516)
- 116 : Schoonboom (1421?)
- 117 : Dekenskapelle (Noordwelle) (1463)

VERDRONKEN DORPEN IN WEST-ZEEUWS-VLAANDEREN

• Een hommage aan Jan van Hinte *Amateur-archeoloog en -historicus*

Sinds de start van het project Verdronken Dorpen, 'geïnuundeert en wegh-gespoelt', in 2002 is er over dergelijke dorpen in West-Zeeuws-Vlaanderen een grote hoeveelheid oude kennis geëvalueerd, maar ook nieuwe informatie te voorschijn gekomen. De belangrijkste leverancier van nieuwe kennis is wel het bijna gelijktijdig gestarte wetenschappelijk onderzoeksproject van het Vlaams Nederlands Comité (VNC) 'Verdwenen Cultuurlandschappen in het grensgebied van Vlaanderen en Nederland', een samenwerkingsverband tussen de Universiteit Gent en Wageningen Universiteit, waarin ook de SCEZ participeert. Bij de evaluatie van de oude gegevens, ook gebruikt in het VNC-project, bleek dat het merendeel daarvan afkomstig was van de amateur-archeoloog en -historicus Jan van Hinte uit Sint-Kruis (1896-1983), die vanaf 1950 tot het midden van de jaren zeventig van de twintigste eeuw in dit gebied onderzoek deed als correspondent van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Onderstaande geeft in het kort een beeld van de huidige kennis over dit onderwerp.²

[noot] 2 De tekst is een geactualiseerde samenvatting van een gedeelte van: Dierendonck, R.M. van, 2005 (in druk): 'Van Boterzande tot Wevelswaele. Archeologische gegevens van verdronken dorpen in West-Zeeuws-Vlaanderen', *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis* 14/2.

Stormvloeden en inundaties

Zoals bekend zijn de dorpen en steden meestal verdronken ten gevolge van stormvloeden. Enkele van die stormvloeden hebben grote schade onder de nederzettingen veroorzaakt zoals de stormvloed van 1375/1376, waarbij de Zuudzee ontstond en waarvan de huidige Braakman het laatste restant is. Ook de Sint-Elisabethsvloed van 1404 en de Allerheiligenvloed van 1570 maakten een einde aan het bestaan van stads- en dorpsgemeenschappen. Maar niet alleen stormvloeden waren de oorzaak. Ook de militaire inzet van inundaties heeft hun lot bezegeld, zoals die van 1583/1585, toen de eigen bevolking bezetting door de Spaanse troepen probeerde te voorkomen door het gebied onder water te zetten. Van deze en latere inundaties is medio augustus 2005 door medewerkers van het VNC-project de nalatenschap ontdekt bij grondwerkzaamheden voor de aanleg van een leiding in de Nieuwe Groedse polder, ten noorden van Schoondijke.

In de twee meter diepe sleuven langs de provinciale weg Schoondijke-Breskens (Willemsweg) konden over een grote afstand goede profielen vrijgemaakt worden. Hierin werd bovenop het middeleeuwse schorrenoppervlak het inundatiepakket vastgesteld uit het einde van de zestiende tot het midden van de zeventiende eeuw met een dikte van één tot plaatselijk zelfs bijna anderhalve meter. Ook aan de Sasputsestraat aan de oostzijde van Schoondijke was dit eerder dit jaar geconstateerd in het talud van een nieuw gegraven sloot. Naar het noorden toe was het overstromingspakket steeds minder dik en kon een middeleeuwse ploegvoor worden onderscheiden. De sedimenten zijn afgezet vanuit een belangrijke geul, die door de latere bedijkingactiviteiten volledig werd beteugeld: eerst met de aanleg van de Krabbendijk (1613) en later met de realisatie van de Cornelia- en de Nieuwerhavense polder.

Verdronken nederzettingen: locatie onbekend

Het binnendijkse grondgebied van West-Zeeuws-Vlaanderen herbergt resten van tenminste veertien kerkdorpen en stadjes. Voor de kust hebben op voormalige en verdwenen eilanden, in de huidige monding van de Westerschelde, nog eens zeven dorpen gelegen, te weten Oostende, Westende, Reimersdorpe, Waterdunen, Avenkerke, Schoneveld en Sint-Lambert-Wulpen [overzichtskaart nrs. 109 t/m 115]. Van deze laatste zijn noch archeologische resten, noch de exacte locatie bekend en is de verwachting dat deze gegevens wel nooit aan het licht zullen komen. Maar ook van een groot deel van de eerstgenoemde is de exacte locatie (nog) niet bekend. Dat geldt voor Wevelswaele, De Piet, Boterzande, Oostmanskerke en Schoneveld die al in 1375/1376 verdronken [overzichtskaart, resp. nrs. 90, 94, 95, 96, 100 en 114]. De kerk van Oostmanskerke heeft de stormvloed blijkbaar nog doorstaan en is pas in 1391 afgebroken. De stadjes Hughevliet en Oud-IJzendijke [overzichtskaart nrs. 97 en 99] verdwenen van de kaart in 1404 en Gaternesse [overzichtskaart nr. 98] vond in de Allerheiligenvloed van 1570 zijn einde.

Dorpsresten in het bodemarchief

Van de overige acht verdronken dorpen tussen Braakman en Zwin weten we dat archeologische resten overgebleven zijn en volgt hieronder een kort overzicht. In zeven van de acht zijn ook werkelijk resten aangetoond door opgraving, proefonderzoek, veldkartering en boringen. Alleen van Vulendike of Oud-Schoondijke zijn de resten nog niet met zekerheid gelokaliseerd. Gericht historisch en archeologisch onderzoek in dit verband is volop aan de gang in het kader van het VNC-project. Met uitzondering van het laatstgenoemde en Oostmanskapelle zijn de terreinen waarin archeologische resten zijn aangetroffen opgenomen op de Archeologische Monumenten Kaart van Zeeland, met de status 'Terrein van hoge archeologische waarde'.

Profielwand in de Nieuwe Groedse polder. Duidelijk zichtbaar is het inundatiepakket bovenop de donkere laag van het middeleeuwse maaiveld (foto VNC-project).

In het weiland is nog het reliëf te zien van de funderingsresten van de kerk van Sint-Nicolaas in Vaerne.

Sint-Nicolaas in Vaerne of Langaardenburg [overzichtskaart nr. 101]

In 1229 werd een kerk gesticht gewijd aan Sint-Nicolaas in het veenontginningsdorp Sint-Nicolaas in Vaerne, later ook Langaardenburg genoemd. Bij de stormvloed van 1375/1376 is dit dorp vrijwel zeker verwoest. De nabijgelegen proosdij Elmare van de Sint-Pietersabdij te Gent is toen ook onherstelbaar beschadigd. De archeologische resten van Sint-Nicolaas in Vaerne zijn in 1972 gelokaliseerd, op een kaart van Jan van Hinte en bestaan uit fundamente van de kerk; ook restanten van het kerkhof zouden in het reliëfrijke terrein nog aanwezig zijn.

Oostmanskapelle [overzichtskaart nr. 102]

Jan van Hinte bepaalde in 1965 de ligging van dit dorp, dat bestaan heeft van rond het jaar 1400 tot 1404 (Sint-Elisabethsvloed) en van circa 1470 tot 1583/1585, op grond van literatuurstudie. Recentelijk bleek deze positie onjuist: bij onderzoek voor de AMK Zeeland werd niets teruggevonden. Nieuwe interpretatie van historische, cartografische en hoogtelijngegevens in het kader van het VNC-project bracht een nieuwe locatie aan de Groeneweg te Schoondijke aan het licht waar wel nederzettingenresten werden aangetroffen (zie *Zeeuws Erfgoed* september 2005). Het nieuwe terrein zal opgenomen worden op de AMK Zeeland.

Jan van Hinte (1896-1983), de zeer ervaren amateur-archeoloog en -historicus uit Sint-Kruis. Hij was de ontdekker van een aantal verdrinken dorpen in West-Zeeuws-Vlaanderen en leidde de opgraving van Hannekenswerve in 1964 (foto Gemeentearchief Sluis).

Coxyde [overzichtskaart nr. 106]

Coxyde, Coxie of Beniardskerke wordt in 1280 voor het eerst vermeld. Het dorp is bezocht door de Sint-Elisabethsvloed van 1404, vloed in 1477 en 1570 en verdween definitief door de inundatie van 1583. Van Hinte vond met een booronderzoek in maart 1965 de zuidwestelijke hoek van de kerk, voorzien van steunberen. In 1994 is op de locatie aan de Diomedeweg, gedeeltelijk illegaal en zonder onderzoek een complex varkensstallen gebouwd, waarbij fundamente zijn waargenomen. Vermoedelijk zijn de archeologische sporen aangetast, maar nog wel aanwezig.

Sint-Catharina [overzichtskaart nr. 105]

Bij de aanleg van een sloot in 1962 werden van dit dorp een deel van de kerkterp met funderingsresten van de noordbeuk van de vijftiende-eeuwse kerk en begravingen ontdekt, wederom door Van Hinte. Hij borg enkele

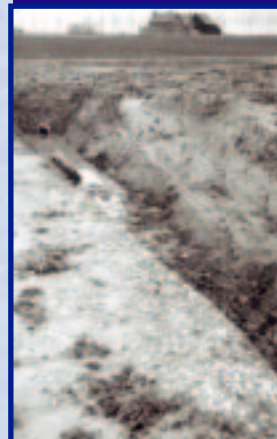
schedels voor onderzoek, maar deze gingen stuk bij het vervoer in zijn fietstas! Ook Sint-Catharina of Sint-Cathelijne - eerste vermelding in 1243 - verdrong definitief door de inundatie van 1583, na verwoestingen door de vloed van 1375/1376, 1404 en 1477. Het noordoostelijke kwart van het verdrongen dorp werd in 1604 overbouwd en doorsneden door de verdedigingswerken van de Cathalijneschans. Van de kerk moet onder andere het koorfundament nog aanwezig zijn. Regelmatig worden muurresten van het dorp opgeploegd, zodat het monument in kwaliteit achteruitgaat.

Hannekenswerve [overzichtskaart nr. 107]

De ontdekking van de kerk van Hannekenswerve in 1964 kan wel het de mooiste resultaat van Van Hinte genoemd worden, mede omdat dit voerde tot een opgraving onder zijn leiding. Hannekinwerve, voor het eerst genoemd in 1169, ondervond grote schade van de stormvloed van 1421 en 1477, en de inundaties van 1583 en 1604. Al in 1666 weet men slechts de plek waar het dorp zich ooit bevond. In de opgraving werden de resten van drie verschillende fasen van de Sint-Nicolaaskerk blootgelegd: een twaalfde-eeuws zaalkerkje van zandsteen, een zandstenen Romaanse driebeukige kruiskerk uit het laatste kwart van de twaalfde eeuw met een vieringtoren en de bakstenen uitbreidingen uit de dertiende eeuw.

◀ De archeologische resten van het verdrongen Coxyde liggen deels onder de varkensstallen aan de Diomedeweg te Oostburg.

De ophogingslagen van de kerkterp van Sint-Cathelijne in het talud van de sloot in 1962 (foto J. van Hinte).

◀ Plattegrond van de kerk van Hannekenswerve met zijn bouwfasen.

Het teruggevonden muurwerk is in zwart aangegeven, met stippellijnen is de reconstructie van de plattegrond aangevuld. Legenda: 1. Kapel, midden twaalfde eeuw; 2. Romaanse kruiskerk, laatste kwart twaalfde eeuw; 3. Uitbreidingen in baksteen, dertiende eeuw; 4. Grafkelders; 5. Klokvorm (tekening R. de Nennie naar Van Hinte 1963-1964).

Colofon

Special Verdrongen dorpen in Zeeland 2 is een uitgave van de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland.

samenstelling

Leo Adriaanse,
Robert van Dierendonck en
Jan Kuipers
met bijdragen van
Leo Adriaanse, Robert van Dierendonck,
Vanessa Gelorini,
Nathalie van Jole,
Jan Kuipers, Alexander Lehouck, John Mulder,
Nele Vanslembrouck en
Jan de Zwart

contactpersoon

Leo Adriaanse

foto's

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland, tenzij anders vermeld

opmaak decreet,

Ramon de Nennie,
Middelburg
druk

Verhage & Zoon,
Middelburg

Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland
Postbus 49
4330 AA Middelburg

Bezoekadres

Groenmarkt 13
T 0118-670870
F 0118-670880
E info@scez.nl
I www.scez.nl

Stichting
Cultureel
Erfgoed
Zeeland

In de kerk werden nog vele resten van begravingen gevonden in de vorm van grafstenen, bakstenen grafkelders en een kistbegraving. Negentien voornamelijk veertiende-eeuwse grafkelders waren aan de binnenzijde beschilderd met onder andere kruisigingscènes, madonna's met kind, engelen en kruisen in vele soorten. Ook werden nog negen grafstenen, merendeels met inscripties, aangetroffen met dateringen van 1311 tot 1563, onder andere van Wouter van Heile. Enkele grafstenen zijn geborgen en overgebracht naar de Sint-Baafskerk te Aardenburg, één gerestaureerde grafsteen bevindt zich in het Gemeentelijk Archeologisch Museum te Aardenburg. De funderingen van de kerk zijn na de opgraving tot iets onder het maaiveld weggebroken en het terrein is opnieuw bedekt met aarde.

Drie grafstenen met afbeeldingen en inscripties uit de kerk van Hannekenswerpe. Uit de ligging bleek dat ze niet meer op hun oorspronkelijke plaats lagen (foto J. van Hinte).

Oud-Nieuwvliet [overzichtskaart nr. 108]

Het oude Nieuwvliet werd als kerkdorp gesticht in 1527. Drie jaar later al werd het dorp verwoest bij de Sint-Felixvloed maar in 1533 weer hersteld.

Vermoedelijk is het dorp in de Tachtigjarige Oorlog ten prooi gevallen aan plundering en brandstichting door soldaten uit Brugge. Overblijfselen van Oud-Nieuwvliet, waarvan de positie door van Hinte op kaart werd gezet, werden in 1996 teruggevonden bij een booronderzoek en waarnemingen in een bouwput aan de Kapelleweg. Aangetroffen werden mogelijke fundamente van de Sint-Pieterskerk en begravingen.

Nieuwerkerke [overzichtskaart nr. 104]

Ook Nieuwerkerke komt op de kaart van Van Hinte uit 1972 voor. Ontstaan in 1197 met de stichting van een nieuwe kerk liep het grote schade op door de Allerheiligenvloed van 1570. De militaire inundaties in 1583 en 1604 maakten een einde aan de bewoning. In 1995 werden bij de aanleg van een natuurvriendelijke oever aan de zuidzijde van de Nieuwerkerksche Kreek sporen van een deel van de kerk ontdekt en onderzocht. De resten zijn van een laatdertiende- of vroegveertiende-

eeuwse, in baksteen uitgevoerde kleine kerk, die in de vijftiende eeuw werd vergroot tot een kruiskerk met toren. In het middenschip werd een grote grafsteen uit 1471 met randversiering en inscriptie aangetroffen. Daarnaast werden resten van twee gemetselde grafkelders en tien lijkbegavingen zonder kist gevonden. Om de resten van de kerk ter plaatse te behouden zijn beschermingsmaatregelen genomen bij de verdere inrichting.

Oud-Schoondijke [overzichtskaart nr. 103]

In de omgeving van het huidige Schoondijke is de afgelopen twee jaren veel historisch en archeologisch onderzoek verricht, vooral vanuit het VNC-project. Vermoedelijk moet Oud-Schoondijke gelegen hebben ter plaatse van het door van Hinte beschreven Oud-Kerkhof ten oosten van het huidige dorp. Dit terrein steekt circa anderhalve meter uit boven het vlakke land. Mogelijk is Vulendike de vroegste benaming van deze nederzetting in 1150, Sconendike wordt het eerst vermeld in 1248.

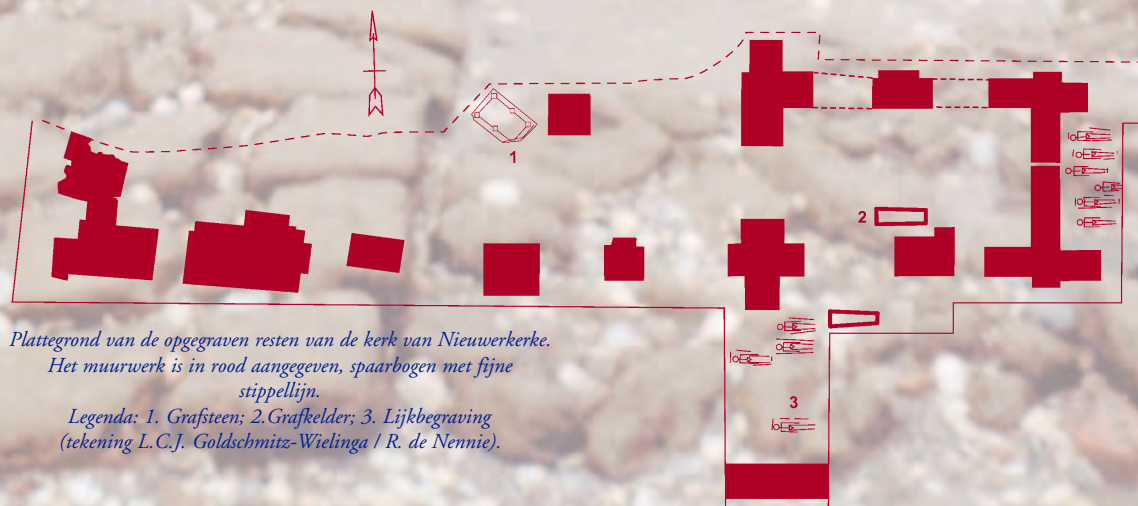

Deel van het hooggelegen terrein Oud-Kerkhof, ten oosten van Schoondijke, waarin vermoedelijk resten van het verdrongen Oud-Schoondijke.

In negentiende-eeuwse bronnen wordt in de directe omgeving van deze plek gemeld dat "vele fondamente van huizen, grafkelders enz. opgegraven geworden zijn". Het middeleeuwse Schoondijke moet vergaan zijn door de militaire inundaties van 1583/1585 via dezelfde geul die verantwoordelijk is geweest voor de sedimenten in de Nieuwe Groedse Polder.

Besluit

Hoewel van de West-Zeeuws-Vlaamse dorpen nog maar beperkte kennis voorhanden is kan op grond van de kwaliteit van de vergaarde informatie de stelling geponeerd worden dat de archeologische sporen van de binnendijkse verdrongen dorpen kwalitatief van een hogere waarde zullen blijken te zijn dan die van de buitendijkse. De conservering van dergelijke resten, zoals in Hannekenswerpe, geeft een hoge verwachting. Om die reden is het vooral ook van belang de bescherming van dergelijke dorpen voor toekomstig wetenschappelijk onderzoek te benadrukken.

Plattegrond van de opgegraven resten van de kerk van Nieuwerkerke. Het muurwerk is in rood aangegeven, spaarbogen met fijne stippellijn.

*Legenda: 1. Grafsteen; 2. Grafkelder; 3. Lijkbegaving
(tekening L.C.J. Goldschmitz-Wielinga / R. de Nennie).*